כפר עולמי · יחידה 3: אי־שוויון מרחבי · חוברת קטנה

מודדים פיתוח: מדדים ורצף

חוברת תלמיד · **מתקדם**

מדחום, לחץ דם ודופק – ככה בודקים גם את "הבריאות" של מדינה.

שם:	כיתה:	תאריך:

מה בחוברת?

1. מושגי מפתח
2. קוראים: למדוד פיתוח: מדדים, רצף ומלכודות
3. חלק א׳ – מתרגלים מושגים
4. חלק ב׳ – בודקים הבנה
5. חלק ג׳ – חושבים כמו גאוגרפים
6. כרטיס יציאה ✂

משחקים לשיעור הזה (חידון מהיר, איש תלוי, טריוויה ועוד) באתר: https://geo-z-chovrot-tiny.sites.tab.bot/

יצרה: רוית ראש בן ישי

מושגי מפתח

קראו את המושגים. נשתמש בהם בכל החוברת.

תוחלת חיים

מספר השנים הממוצע שאדם צפוי לחיות במדינה מסוימת.

לדוגמה: בממוצע חיים יותר משמונים שנה

מדד פיתוח

מספר שמתאר תחום אחד בחיי מדינה – בריאות, כלכלה, חינוך או תשתיות – ומשמש להשוואת רמת הפיתוח.

לדוגמה: אחוז האנשים שיודעים לקרוא

ריבוי טבעי

ההפרש בין שיעור הילודה לשיעור התמותה; מראה בכמה האוכלוסייה גדלה מעצמה.

לדוגמה: נולדו 20ונפטרו 5מכל אלף

תמותת תינוקות

מספר התינוקות שנפטרים לפני גיל שנה מכל אלף לידות; מדד חשוב לבריאות ולרפואה.

לדוגמה: מספר נמוך מעיד על רפואה טובה

אינדקס הפיתוח

מדד משולב שמחבר תוחלת חיים, שנות לימוד והכנסה לנפש לציון בין 0ל-1.

לדוגמה: מדינה עם ציון קרוב ל-1

תמג לנפש

שווי כל הסחורות והשירותים שמדינה מייצרת בשנה, מחולק במספר התושבים.

לדוגמה: מדינה עשירה עם תוצר גבוה לכל אדם

מדינות מתפתחות

שם כולל למדינות הפחות מפותחות ולמדינות התת-מפותחות.

לדוגמה: מדינות עם הכנסה נמוכה ותשתיות חסרות

רצף הפיתוח

סידור המדינות לפי רמת הפיתוח, מתת-מפותחות דרך פחות מפותחות ומפותחות ועד מפותחות מאוד.

לדוגמה: מדינות מסודרות לפי הציון שלהן

קוראים

למדוד פיתוח: מדדים, רצף ומלכודות

כשם שרופאה אינה מאבחנת לפי בדיקה אחת, גם גאוגרפים אינם קובעים רמת פיתוח לפי נתון יחיד. הם נעזרים בסל מדדים, שכל אחד מאיר תחום אחר, ומחפשים דפוס עקבי ביניהם. השאלה ״מהי מדינה מפותחת?״ היא אפוא שאלה על בחירת מדדים, על אמינותם ועל האופן שבו משקללים אותם.

המדדים הדמוגרפיים – תוחלת חיים, תמותת תינוקות, ילודה, תמותה וריבוי טבעי – רגישים במיוחד לאיכות הרפואה, התזונה והחינוך. תמותת תינוקות, למשל, נחשבת לאחד המדדים המדויקים ביותר לרווחה. המדד הכלכלי המרכזי, תמ״ג לנפש, מבטא את העושר הממוצע, אך אינו מראה כיצד העושר מתחלק בין התושבים.

מדדי חברה ורווחה – שיעור יודעי קרוא וכתוב, נפשות לרופא, גישה למי שתייה נקיים – ומדדי תשתיות – שימוש באינטרנט, רמת מינוע, צריכת אנרגיה לנפש – משלימים את התמונה. אינדקס הפיתוח משלב שלושה ממדים: חיים ארוכים ובריאים, ידע ורמת חיים, לציון בין 0ל- 1.בדוח שפורסם ב- 2025, על נתוני 2023, הובילה איסלנד עם כ- 0.97, ישראל דורגה במקום ה- 27עם כ- 0.92, ובתחתית הרשימה נמצאו מדינות עם ציון של פחות מ-0.4.

הציון מאפשר לסדר מדינות על רצף: תת-מפותחות, פחות מפותחות, מפותחות ומפותחות מאוד. הרצף מדגיש שאין ״שני עולמות״ נפרדים אלא מעבר הדרגתי, ושמדינות יכולות לנוע עליו לאורך זמן – למעלה, ולפעמים גם למטה.

מקרה מבחן: מדינות מדבריות שבהן התגלה נפט. לפני כמה עשורים התפרנסו תושביהן מדיג, מגידול גמלים ומצלילה לפנינים. מכירת נפט הזניקה את התמ״ג לנפש, וקמו ערים מודרניות, בתי חולים ונמלי תעופה. אך מדדים אחרים התקדמו בקצב איטי יותר: שיעור הילודה נותר גבוה יחסית, חלק גדול מכוח העבודה הגיע מחו״ל, והכלכלה נשענה על משאב אחד. כשהמדדים ״לא מסכימים״, הניתוח צריך להסביר מדוע.

חלק א׳ – מתרגלים מושגים

בחלק הזה נחבר כל מושג להגדרה שלו, ונזהה דוגמאות מהחיים.

1. התאימו: כתבו בריבוע את האות של ההגדרה המתאימה.

1. מדד פיתוח	**א.** שווי כל הסחורות והשירותים שמדינה מייצרת בשנה, מחולק במספר התושבים.
2. תוחלת חיים	**ב.** מדד משולב שמחבר תוחלת חיים, שנות לימוד והכנסה לנפש לציון בין 0 ל-1.
3. תמותת תינוקות	**ג.** ההפרש בין שיעור הילודה לשיעור התמותה; מראה בכמה האוכלוסייה גדלה מעצמה.
4. ריבוי טבעי	**ד.** מספר שמתאר תחום אחד בחיי מדינה – בריאות, כלכלה, חינוך או תשתיות – ומשמש להשוואת רמת הפיתוח.
5. תמג לנפש	**ה.** מספר השנים הממוצע שאדם צפוי לחיות במדינה מסוימת.
6. אינדקס הפיתוח	**ו.** סידור המדינות לפי רמת הפיתוח, מתת-מפותחות דרך פחות מפותחות ומפותחות ועד מפותחות מאוד.
7. רצף הפיתוח	**ז.** שם כולל למדינות הפחות מפותחות ולמדינות התת-מפותחות.
8. מדינות מתפתחות	**ח.** מספר התינוקות שנפטרים לפני גיל שנה מכל אלף לידות; מדד חשוב לבריאות ולרפואה.

2. השלימו: לאיזה מושג מתאימה כל דוגמה?

1. מדינות עם הכנסה נמוכה ותשתיות חסרות – זו דוגמה ל־_____
2. מדינות מסודרות לפי הציון שלהן – זו דוגמה ל־_____
3. מדינה עם ציון קרוב ל-1 – זו דוגמה ל־_____
4. מדינה עשירה עם תוצר גבוה לכל אדם – זו דוגמה ל־_____

חלק ב׳ – בודקים הבנה

חזרו לקטע הקריאה. הקיפו את התשובה הנכונה, וסמנו נכון או לא נכון.

1 מדוע תמותת תינוקות נחשבת למדד רגיש לרווחה?

- ◯ א. כי היא מושפעת מרפואה, תזונה, מים נקיים וחינוך יחד
- ◯ ב. כי קל לספור תינוקות
- ◯ ג. כי היא קבועה בכל המדינות
- ◯ ד. כי היא תלויה במזג האוויר

2 מה התמ"ג לנפש אינו מראה?

- ◯ א. את העושר הממוצע
- ◯ ב. את חלוקת העושר בין התושבים
- ◯ ג. את גודל הכלכלה ביחס לאוכלוסייה
- ◯ ד. את התוצר השנתי

3 מה מדגיש הרעיון של "רצף הפיתוח"?

- ◯ א. שיש רק שני סוגי מדינות
- ◯ ב. שמדינות אינן משתנות לעולם
- ◯ ג. שיש מעבר הדרגתי, ומדינות יכולות לנוע לאורך זמן
- ◯ ד. שהפיתוח תלוי רק בגודל המדינה

4 איזה גורם מסביר מדוע מדדים לא "הסכימו" במדינות הנפט?

- ◯ א. אין בהן נפט
- ◯ ב. הן קטנות מאוד
- ◯ ג. אין בהן ערים
- ◯ ד. העושר הגיע מהר ממשאב אחד, בעוד שינויים חברתיים איטיים יותר

5 אילו שלושה ממדים משלב אינדקס הפיתוח?

- ◯ א. חיים ארוכים ובריאים, ידע ורמת חיים
- ◯ ב. אקלים, נוף ומים
- ◯ ג. צבא, משטרה וגבולות
- ◯ ד. ילודה, הגירה ותיירות

נכון או לא נכון? אם לא נכון – תקנו בשורה.

1	ממוצע תמ"ג גבוה מבטיח שכל התושבים עשירים.	נכון	לא נכון
2	מדינות יכולות לנוע על רצף הפיתוח גם כלפי מטה.	נכון	לא נכון
3	באינדקס הפיתוח, ציון של 0.9ומעלה מבטא פיתוח גבוה מאוד.	נכון	לא נכון
4	שיעור ילודה גבוה הוא תמיד סימן לעושר.	נכון	לא נכון

חלק ג׳ – חושבים כמו גאוגרפים

כאן אין תשובה אחת נכונה. כתבו במשפטים מלאים והסבירו את דעתכם.

1 נתחו את מקרה מדינות הנפט: אילו מדדים זינקו, אילו התקדמו לאט, ומה ההסבר לפער ביניהם?

2 אילו שלושה מדדים הייתם בוחרים כדי לדרג מדינות אילו הייתם בונים מדד משלכם? נמקו את הבחירה ואת המשקלים.

3 השוו בין ישראל למדינה בתחתית הרצף: באילו מדדים צפוי הפער הגדול ביותר, ומדוע?

אתגר חוקרים

בחרו ארבע מדינות מיבשות שונות (שאינן אזורי סכסוך). אספו לכל אחת חמישה מדדים (תוחלת חיים, תמותת תינוקות, תמ״ג לנפש, קרוא וכתוב, שימוש באינטרנט) ממקור עדכני, סדרו אותן על רצף הפיתוח, וזהו מדינה אחת שבה המדדים ״לא מסכימים״ – והציעו הסבר.

כרטיס יציאה – מודדים פיתוח: מדדים ורצף

גזרו לאורך הקו המקווקו ומסרו למורה. שם: _____

1. מדד שאינו מראה את חלוקת העושר: ...

2. מה פירוש "רצף" בפיתוח?

3. מדוע המדדים במדינות הנפט "לא הסכימו"?

איך הבנתי? ◯ הבנתי היטב ◯ הבנתי חלקית ◯ אני צריכים/ות עזרה